

УДК 32:001.11

**РОЗМИСЛОВІ ТЕЗИ ПРО КОЛИШНІ СВОЇ НАМАГАННЯ
ПОСИЛЬНО ВИРІШУВАТИ ДЕЯКІ ЗАСАДНИЧІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИХ
НАУК**

Іван Варзар

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інститут політології та права, кафедра політичних наук
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна
e-mail: im_varzar@mail*

У мемуарно-концептуальних обрисах відтворено авторські намагання тридцятирічної давнини у справі засадування базових концептів політології та її супутніх, галузевих політичних наук. Увагу зосереджено на кількох нововведеннях автора минулих років, – зокрема, на „сайєнтологічному подвійному квадраті” ґносеологічного базування політичних (як і інших) наук, на основному законі політології як науки, на феномені поділу і балансування політичних влад, на виявленні сучасної структури та локусу буття політичної сфери у контексті з іншими сферами і галузями суспільного життя тощо. Синтезний висновок автора: допоки не вирішено означені засадничі теоретичні проблеми, політичним наукам зарано ще займатися „технологічним сервілізмом”.

Ключові слова: наука, політична наука, закони науки, політика.

Філософія, як і наука, писав Б. Рассел, „починається лише тоді, коли люди починають задавати собі загальні запитання” [12, с. 31]. Коли – в апікаціях до політології – починаю задавати собі бодай деякі з цих „загальних запитань”, невимушено доходжу невеселого висновку: зарано у нас зайнялися „політичними технологіями”, – перш ніж доконче (стосовно поточного моменту) не з’ясували основні та базові теоретико-політологічні концептуалізми. А коли це не з’ясовано, – українська політологічна школа ще переживає досить юнацький вік. Прелімінарно групуючи основні ті „недоробки” та „недоясності”, виходжу на формулювання кількох тез, інде поданих у риторичних запитаннях. Чому „риторичних”? – Тому що на більшу їх частину я вже колись намагався й досі намагаюсь дати відповіді. Оскільки ж стосовно того „мого минулого” яось спрацювала хитрувата логіка афоризму М.С. Горбачова „Гласність у нас уже есть, – нам бы немного добавит слышимости”, – доводиться знову заглядати у свої ж архіви...

Теза перша: скільки ж політичних наук, – одна чи їх кілька? На подібну альтернативність вперше наштотхнувся у книзі французів Р. Пенто та М. Гравітц. Вони підкупили позицією: широчінь і розмаїття політичних матерій, що вже тоді належало вивчати, – у той час коли в СРСР вживання самих цих слів вважалося неабияким „євроревізіонізмом”, „зумовили появу думки про те, що немає одної політичної науки, а є політичні науки” [11, с. 185]. В ряду цієї множини називали лише політичну географію, політичну економію і політичну історію. Підштотхнутий

цим „відкриттям для себе”, в неспівій статейці 1972 р. я назвав політологію „стрижневою політичною наукою”, а „галузевими” або ж „периферійними” (стосовно неї) – „політичну соціологію” та „політичну етнологію” [1, с. 71]. Останню я й заснував трохи згодом, оприлюднивши лише 1994 року [4].

Сьогодні у цю номінативну лінію вже без вагань вносять політичну процесологію, політичну інституціологію, політичну культурологію, політичну ідеологію, політичну партологію, політичну регіоналістику, геополітику та ін. Натомість у мене давно жевріє сумнів в іншому: а чи усі ці політичні науки базуються на належних сайєнтистських засадах? Окрім вихідної пари – об’єкт уваги та предмет аналізу, – нічого. Може статися, що я один з перших в Україні засадував так званий „сайєнтистський подвійний квадрат”, на якому має базуватися будь-яка концепція, що претендує на статус науки або ж наукової дисципліни. Ось він, той квадрат. Окрім названої пари (1) об’єкт уваги та предмет аналізу, далі мусимо мати на увазі (2) закони та закономірності, які дана наука вивчає і відкриває, (3) методологію та метод дослідження своїх об’єкт-предметних реалій, зрештою, (4) свої понятійно-категорійну мову та термінологічний апарат [7, с. 73, 100].

Теза друга: яким же є основний закон у політології та в інших політичних наук? Немає й не може бути науки, наукової дисципліни без свого основного закону. Стосовно політичних наук, наскільки відомо, на всьому постсоціалістичному просторі про цю матерію чомусь сором’язливо мовчать. Без малого два десятиліття тому, в 1990 р., затим у 2003 р. я здійснив спробу довести, що основним законом політології міг би бути *закон поділу політичних влад та балансування повноважень у співвідношеннях інститутів політичного владарювання* у будь-якому суспільстві [2, с. 82; 5, с. 151–152]. Наприкінці 80-х років аналогічну спробу здійснив і стосовно засадованої мною ж політичної етнології [4, с. 21–22, 175]. Щодо всього цього я досі ані про які зовнішні рефлексії не відаю.

Але у мене самого здавна жевріє рефлексія щодо кількості політичних влад, які слід „поділяти” та „балансувати”. Акцентуючись на цьому, мали б пам’ятати про те, що в певній країні, за словами экс-Президента Л.Д. Кучми, завше має залишатися „цілісним і неподіленим єдиноподержавне політичне дерево” [10]. Отже, скільки ж влад усього та скільки з них слід поділяти і балансувати? Усі здебільшого натякувально кивають (і Конституція України – теж, див. ст.6) на ініціанта постановки питання Ш.-Л. Монтеск’є („Про дух законів”, 1748 р.): три влади – виконавчу, законодавчу і судову. Мало ж хто запитує, а куди поділася перша і – за умов абсолютизму – визначальна, правлінська влада? У Монтеск’є я знайшов і – дещо приховану – відповідь на це запитання: оскільки за абсолютистських умов правлінська влада була інаугурована самим Богом, – вона й не підлягала „препараціям” земних властей [9, с. 58]. Ба більше того: оскільки за тих умов правитель сам і формував (правовим і кадровим чином) гілки влади, і практично керував ними (дуалітет Людовик XIII – Ришельє, Микола II – П.А. Столипін – рідкісні винятки), і юридично підпорядковував їх собі, і розподіляв інстанційні повноваження посадовців, – він мав усі підстави йменувати себе „главою держави” (саме так і вчинив наприкінці XVII ст. Людовик XIV: „Держава – це я!”). Отже, в генезисі питання та в апікації до монархічної форми правління країною вимальовувалася реалія: чотири влади, але поділу підлягали лише три з них.

Теза третя: специфіка аранжування політичних влад у країнах із республіканським державним ладом, в яких верховним політичним сувереном став уже народ. Середньовічні італійські республіки зініціювали теоретичну постановку питання про ту специфіку, а США останньої чверті XVIII ст. здійснили першу реалізаційну спробу. Цю грань специфіки Конституція України зафіксувала у ст. 5. Та специфіка стала дедалі ускладнюватись після серії наполеонівських війн початку XIX ст. та особливо після „весни народів” середини XIX ст. (серії буржуазно-демократичних революцій у більшості європейських країн, зокрема на західноукраїнських землях). Обставини, що ускладнювали справу, поділилися на дві групи протилежних ціннісних орієнтирів: 1) регресивні орієнтири („національна держава” часів Каролінгів і „глава держави” часів „просвітнього абсолютизму”); 2) прогресивні орієнтири (федералізація державного ладу та автономізація етнополітичного життя багатонародних країн). Приблизно за сто років – з середини XIX ст. і до закінчення Другої світової війни – Західна та Центральна Європа регресивні орієнтири „здали до історичного архіву”, а прогресивні вперто реалізує й досі, – з кінця 50-х років („Римський клуб”, 1957 р.) уже в контекстах євроатлантичних інтеграційних процесів.

До порогу суверенної України дана колізія підкотилася в радикально інверсійній формі та ледь не за логікою французької поговорки про „мертвого, який за ноги тягне в могилу живого”. Нашими найрельєфнішими інверсійними реаліями є: 1) отожднюючи „країну” і „державу” (вони об’єктивно співпадали лише за умов давньоєллінського полісу та середньовічної Європи Каролінгів), чільники владних гілок не стільки балансово-діалектичним чином „поділяють владу”, скільки „розділяють/перерозподіляють посадові повноваження”; 2) реальних гілок влади – чотири, а в Конституції, поточному (що особливо небезпечно, – в органічному) законодавстві та у повсякденному політмовленні усі політики настирно говорять лише про три, отже, як виходить, намагаються узурпувати одну з них; 3) великі винаходи епохи „весни народів” середини XIX ст. – (а) політико-державну федералізацію багатонародних країн та (б) гнучку автономізацію політичного життя меншинських народів-етносів – у цивілізованому світі вже друге століття поспіль апробують в якості конструктивно-позитивних соціумо- і державотворчих факторів [3, с. 82–83], а в нас ці безумовні політолого-етнологічні цінності з антикарфагенською впертістю піддаються ганьбі та політико-культурницькому остракізму. У синтезі взаємонапластування цих трьох та інших неназваних „специфічних факторів” Україна „дрейфує в нікуди”: з точки зору геополітичної, – центральноевропейська країна, а з точки зору політико-культурологічної, – євразійська яма [6, с. 52].

Теза четверта: що взагалі освічують/освячують та кого/що „обслуговують” політичні науки? Серцевиною цієї ззовні туманної формули є проблема суспільних сфер та галузей життя і місце в їх контексті політичної сфери. Попри її „розтоптаності” на Заході ще з часів Ф. Тьонніса (кінець 80-х років XIX ст.) [14] та В. Парето (перша чверть XX ст.) [13], – для нас проблема – цілісна *terra incognita*. Це – з точки зору теоретичної. А з практико-прагматичної точки зору, її вже доволі „розтоптали” і в нас. Яких лише „сфер” не навігадували... Два моїх студенти початку 80-х років навіть ввели до обігу сфери „...національного пивобродіння” (А.

Слободянюк) і „...вітчизняного незалежного футболу” (О. Михайлов). Але, повторююся, у теоретичному сенсі проблема, наскільки відомо, ще не вирішена.

До її прояснення я приступався кілька разів, перший раз – 1994 року. Моя вихідна дефініція: *сфера* є соціологічною цариною життя, в якій взаємодіючі люди задовольняють і вирішують свої поточні та перспективні потреби та інтереси [4, с. 64–72]. Відштовхуючись від факту об'єктивної наявності п'ятичленної групи потреб та інтересів людей, без реалізації яких немає й мови про людське буття (їжа, одяга, житло, розмноження, спілкування), дійшов висновку про *існування п'ятьох суспільних сфер*, у яких і „вариться людське життя”. Раджу вчитатися у цю умовлянку „схему” за годинниковою стрілкою: це сфери економічна, духовна, політична, культурна і – у самому епіцентрі споруди – етнічна (етноісторична). Сфери розташовано таким чином, що кожна з них ніби „вихоплює” від сусідок по четвертині їх предметного поля, – в результаті чого утворюються численні (міжсферні та внутрішньосферні) „поля взаємного покриття”. Це і є *галузі суспільного життя*, які „обслуговуються”, за моєю давньою термінологією, „периферійними” науками.

Сфери та галузі мають однакову архітектуру, – вони складаються з трьох елементів: 1) з *відносин* людей з приводу важливих для них потреб та інтересів у даній сфері чи галузі; 2) з *інститутів*, що їх люди створюють задля більш успішної реалізації своїх потреб та інтересів у даній сфері чи галузі; 3) з *ідеології* або поглядів людей на свої відносини та інститути, потреби та інтереси в даній сфері чи галузі. Не раз оглядаючи запропоновану схему як якусь цілісність, доходив кількох загальнопринципових висновків.

По-перше. Уся поверхня виявлених сфер і галузей суспільного життя людей, – це і є *соціальний простір країни або ж її соціум*. (Так звана „соціальна сфера” – це белетристична арабеска, а не словесне позначення реального соціологічного явища.) Оскільки „кожен народ-етнос землі об'єктивно схильний створити лише йому притаманний соціум...” [3, с. 85], багатонародна країна являє собою „суму мікросоціумів”, і для неї „назавше” та „звідкись заданих” єдино модельних відносин, інститутів та ідеологій просто немає. Інакше кажучи, і в цьому сенсі „багатонародна країна приречена жити за умов найрізноманітнішого плюралізму” [7, с. 89].

По-друге. Нижній конус соціуму становить економічний базис життя країни. В кожній країні економічні інститути (власницький, трудовиробничий, розподільчий, природокористувальницький, енергоресурсний та ін.) життєдіють не в вакуумі, а на „ґрунті, ретельно переораному трьома великими реформаторами-цивілізаторами людства, – релігією, освітою, наукою” [6, с. 46–47]. Отже, якщо в такій-то країні означена творчо-перетворююча робота названих цивілізаторів бодай якийсь час відбувалася, економічні інститути у взаємодіях із інститутами „бокових” – духовної та культурної – сфер становлять *зрілу соціальну систему* суспільства. Її серцевина – система місцевого самоврядування. Верхній конус соціуму становить політична надбудова із державою на чолі. Але... Держава, сказав якось із серцем экс-Президент Л.Д. Кучма, – „це не ікона, на яку треба молитися, це *надзвичайно важливий інститут*, який повинен ефективно працювати в інтересах людей, служити їм” [8, с. 8].

По-третє. Вимальовується своєрідний парадокс: держава – це і центральний політичний інститут, і сукупність низки „галузевих інститутів”, – політико-правлінських, організаційно-управлінських, політико-правових, право-юридичних,

адміністративно-розпорядчих тощо. Ці взаємодіючі інститути у межах політичної сфери та у близькому їй суміжжі й становлять *політичну систему*, яка має партнерськи взаємодіяти з соціальною системою, а не ... „керувати” нею. Єдиний інститут із контексту соціальної системи, який апріорі (уже з моменту народження) налаштований на дрейф у бік політичної системи, – це є *політична партія*, яка на першопочатках являє себе світові як громадська організація. „Призначення партій зверху” та ще й „під конкретного лідера” – яскравий момент „української специфіки”.

По-четверте. Свої провідні ролі в житті усіх суспільних сфер і галузей політична сфера проявляє, як правило, через посередництво держави. Тим „ролевым інструментарієм” є *сукупність областей державної політики*, яку (сукупність) я вважаю „своєрідним каналом або річищем взаємозв’язку між владою і народом” [5, с. 263]. У багатонародній країні найглибиннішим та найширшим подібним каналом або річищем мусить бути область державної етнічної політики [7, с. 95–96].

По-п’яте. Політичну сферу як цілісний феномен освічує, осмислює (тобто „обслуговує”) політологія, а внутрішньо- та зовнішньоприсферні ділянки – галузеві політичні науки. Щоправда, в сьогоденній Україні вони прислужуються не надто вправно, трохи краще, ніж наші політики – народові.

Список використаної літератури:

1. *Варзарь И. В. И.* Ленин о роли в политике народа как этноисторической общности / И. Варзарь / Вестн. Ленинград. ун-та. – Сер. „Исторические науки”. – 1972. – Вып. 39 (338). – С. 24–38.
2. *Варзарь И.* Триадная сущность государства в его основных властных проявлениях / Варзарь И. / Вестн. Ленинград. ун-та. – Сер. „Социально-полит. науки”. – 1991. – Вып. 3 (86). – С. 45–56.
3. *Варзарь И.* Народ и нация в политике. Политолого-этнологические размышления над запутанной политико-практической проблемой современности / И. Варзарь // Политология. Курс лекций / под ред. И. С. Дзюбка. – К., 1992. – 198 с.
4. *Варзар І.* Політична етнологія як наука : історіологія, теорія, методологія, праксеологія / І. Варзар. – К., Школяр, 1994. – 224 с.
5. *Варзар І.* Із контекстів минулих літ. Вибране. / І. Варзар. – Кн. 1 : Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі / І. Варзар. – К. : ФАДА, ЛТД, 2003.– 592 с.
6. *Варзар І.* Проблема політичної нації в класичних інтерпретаціях і сучасних етнополітичних акцентуаціях / І. Варзар // Збірник наук. праць. – Том III. – Чернівці, 2005. – С. 114–131.
7. *Варзарь И.* К генезису политолого-этнологической теории и науки / И. Варзарь // Политолого-этнологичні проблеми розвитку сучасної України / И. Варзарь. – К., 2007. – С. 98–121.
8. *Кучма Л.* Вірю в український народ. Вибрані статті, виступи. 1994–2000 / Л. Кучма. – К. : Альтернативи, 2000. – 504 с.
9. *Монтескье Ш.-Л.* Избранные произведения / Ш.-Л. Монтескье ; пер. с франц., общ. ред. и вступ. ст. Баскина М. П. – М. : Госполитиздат, 1955. – 799 с.
10. Незалежна Україна і виклики сьогодення. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на урочистому зібранні, присвяченому дванадцятій річниці

- Незалежності України, 23 серпня 2003 року / Л. Кучма // Уряд. кур'єр. – 2003. – 27 серпня. – 9 с.
11. *Пэнто Р., Гравитц М.* Методы социальных наук / Пэнто Р., Гравитц М. – М. : Мир, 1972. – 607 с.
 12. *Рассел Б.* Мудрость Запада. Историческое исследование философии в связи с общественными и политическими обстоятельствами / Б. Рассел ; ред. англ. изд. П. Фулкес ; пер. с англ. О. Н. Орнатская ; Общ. ред., предисл. В. А. Малинина. – М. : Республика, 1998. – 479 с.
 13. *Pareto V.* Trattato di sociologia generale / Pareto V. – Vol. 1–2. – Milano, 1916. – 178 p.
 14. *Tönnies F.* Gemeinschaft und Gesellschaft / Tönnies F. – Berlin, 1920. – 213 p.

*Стаття: надійшла до редколегії 17.05.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

THESES-REFLECTION ABOUT MYSELF ATTEMPT TO DECIDE SOME BASIC PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Ivan Varzar

*National Pedagogical Dragomanov University
Institute of Political Science and Right, Department of Political Sciences
Pyrohova st., 9, 01601, Kiev, Ukraine
e-mail: im_varzar@mail*

In the form of self-reflections an author's 30 years old efforts to define the basic concepts of Political Science and the different branches of Political Science. The attention was paid to some author's innovations in that period of time, particularly to the "scientological double square" for Gnostic basis of political (as other) sciences on the main law of Political Science, on the phenomenon of the division and balance of political powers, on the modern structure and locus of an existence of the political sphere in the context with other spheres and branches of social life etc. The author's integral conclusion was that the Political Science could not deal with "technological servilism" before the main theoretical problems would be solved.

Key words: science, Political Science, laws of science, politics.

**РОЗМЫСЛОВЫЕ ТЕЗИСЫ О БЫВШИХ СВОИХ ПОПЫТКАХ
РЕШАТЬ НЕКОТОРЫЕ ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ
ПОЛИТИЧЕСКИХ НАУК**

Иван Варзар

*Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
Институт политологии и права, кафедра политических наук
ул. Пирогова, 9, 01601, г. Киев, , Украина,
e-mail: im_varzar@mail.ru*

В мемуарно-концептуальных очертаниях воспроизводятся авторские попытки тридцатилетней давности относительно базовых концептов политологии и сопутствующих, отраслевых политических наук. Внимание сосредоточено на нескольких нововведениях автора прошлых лет, – в частности, на "сайентологическом двойном квадрате" гносеологического базирования политических (как и других) наук, на основном законе политологии как науки, на феномене деления и балансировки политических властей, на выявлении современной структуры и локусов бытия политической сферы в контексте с другими сферами и отраслями общественной жизни и т.п. Синтезный вывод автора: пока не решены указанные основополагающие теоретические проблемы, политическим наукам рано еще заниматься "технологическим сервизизмом".

Ключевые слова: наука, политическая наука, законы науки, политика.